

IDEGENVEZETŐ

Anno 1851

Fényes Elek 1851-ben közreadott geográfiai szótárában Edeleny mezővárosnak rangos teret szentelt. Ebből, a megítélés szerint legérdekesebb, legjellemzőbb adatokat adjuk most közre.

„Lakó ház van 276, lakos 1664, kik közül 1365 római, 47 görögkatolikus, 239 református, 7 ágostoni, 6 zsidó. Nyelvökre nézve ugyan mind beszélnek magyarul, azért a várost tiszta magyarnak mondhatjuk; azonban eredetükre nézve a lakosok közt tótok és németek is találkoznak... Van itt két sör- és pálinkaház, 2 vendégház, vámshíd a Boldván, s ugyanezen öt kerekű malom: de legnagyobb nevezetessége Edelenynek nagyszerű cukorgyárában áll, mely legnagyobb egész Magyarországon. E gyár egy igazgató alatt, évenként ápriltól szeptemberig, átmérőleg naponta 50 munkást foglalkoztat, kiken kívül van 4 tiszt s 30 évszámú dolgozó... A répa mennyiség különfélesége szerint dolgozik a gyár évenként 3-4000 mázsa tisztított cukrot, s egyszersmind minden hulladékot szeszé gyártván, ebből évenként 90-100,000 szeszt állít ki. A tisztított cukor ára, finomsága szerint,

Nem térkép e táj: Edeleny

A kiaknázatlan kincs, a magyar barokk korai remeke: az edelenyi kastély

Fotók: Fojtán László

HAJDU IMRE

Vannak települések, amelyeknek nevét meghallva, az embernek nem barokk kastélyok, karsú tornyú templomok, nemes nedüket őrző pincék jutnak elsősorban eszébe. Sokkal inkább azok, akik ott élnek! A jó barátok, a kedves ismerősök, a feljethetetlen cimborák.

Így vagyok én lám Edelennyel! Jóllehet, jelenti nekem e város a kanyargó Bódvát, a Coburg-kastély mives vonalait, a borsodi földvár sejtelmét, titkát, hisz' ezek nélkül nem Edeleny Edeleny. Mégis e város számomra egy Gazdik Ferivel, akivel egy padban ültem a gimnáziumban, meg Lipták Andorral, Sukovich Lacival, akik szintén osztálytársaim voltak. S jelenti nekem Edeleny a későbbi, felejthetetlen barátokat, Slezsák Imre könyvtárigazgatót, Béres János tanár urat, a könyvtár kertbarát körének megannyi tagját, Kiss Palit, Kiss Andort, Kiss Jancsit és a többieket, akikkel annyi, de annyi kedves órát, napot tölthettem együtt. Nemcsak a környező szőlőkertekben, a Ludmillán vagy a Császtán, hanem az országban-világban is barangolva, Balassagyarmattól kezdve Csarodáig, Csucsától le egészen Székelyudvarhelyig.

Sokfelé megfordultam hivatalomból adódóan, de ilyen jól összefogott, jól szervezett, s jólélt közösséggel, mint az edelenyi könyvbarát, kertbarát csapat, én bizony még nem találkoztam. Márpedig, ha az ember úgy érzi, hogy barátok várják, barátok között lehet, oda bármikor, következőképp gyakorta vissza-visszatér.

Edeleny nem Eger, nem Sopron, nem Kőszeg. Építészeti nem az említettekhez hasonlítható ékszerdoboz. Sőt, még városnak is némi túlzással nevezhető. Mégis ez az itt-ott fésületlen, kócos település – talán, mert lelke van? – képes arra a varázslatra, amitől jól érzi itt magát az idegen. Mi több, az otthon érzete keríti hatalmába.

E város még emberléptékű. Érttem alatta, hogy itt az emberek még ismerik egymást. Következőképp, még köszönnek is egymásnak, sőt meg is állnak szót váltani, eszmét cserélni egymással.

Értekek ezek még akkor is, hogyha tudom, sem a befektetőket, sem a turistákat nem igazán ezek az értékek vonzzák. Az ő szempontjukból nézve Edeleny ma még alvó, vagy legalábbis álmos városka, poros fészek, ahol megállt az idő. Ez persze így nem egészen igaz, hisz' ez a település az elmúlt évtizedek alatt, ha nem is látványos gyorsasággal, de mégiscsak gyarapodott, épült, szépült, legfeljebb nem olyan mértékben, nem olyan ütemben, amilyenben – elsősorban az itteniek

– szerették volna. Edeleny – amely magába foglalja a megye névadó települését, Borsodot is – ma is csupán az álmodozások színtere. Alkotások mindig voltak itt, ezekből tervek is születtek gyakran, de aztán itt megrekedt a dolog, miközben országban, megyében mindig akadt egy szerencsésebb hely, ahol az „edelenyi álom” testet öltött, testet ölthetett. A ma Edelenyében a visszafejlődés, vagy legalábbis a tartós vegetálás lehetősége éppúgy benne van, mint az egyszer csak meginduló, minden korábbinál látványosabb gyarapodás esélye. Hogy mikor dől el ez a játszma? Erről fogalmam nincs. De annál rosszabb, minél később, mert a bizonytalanság felé az előrelépés maradék reményét is.

Mi most – sorozatunk jellegének megfelelően – azt a gazdag múltat idézzük fel, amely juss lehet egy pezsgő életű kisváros születéséhez, hol idegenforgalom, turizmus, kereskedelem, szőlő- és borkultúra, agrár- és ipargazdaság szervesen, jól kiegészíthetik egymást. Mindennek megvan itt külön-külön is a gyökere, van, volna tehát mire építkezni.

Vitéz Nemes Kiss Benedek János azt írta 1930-ban: „Ezen a vidéken, ahol mi lakunk, réges-régen nagy erdőség volt... A honfoglalás után ez a vidék Bors vezérnek, Borsodvár urának jutott. A Borsodi várdomb szinte uralkodni látszik a vidéknek. Jól választott gazdája. Ellátni innen Miskolcon túl az egész Boldva- és Sajó-völgyébe. Ellenlétes támadás idején mindent jól látott e völgyben. Meg volt itt minden életfeltétel, az erdőség tele vaddal, a Boldva hallal, a nagy kiterjedésű legelők pedig jószágait látták el selymes füvel. Harcosai a béke idején békés jobbágyok lettek, kik a vár körül telepedtek le, részint földbe vájt üregekbe, barlangjaikba, részint kezdetleges, nádfedélű, fonott, sárral kívül-belül bevett házaikba. A vár a domb tetején büszkén hirdette Bors vezér erejét, hatalmát.”

Hát nem tragikomikus, hogy Bors vezér híres vára – mely sokáig Csipkerózsika-álmát aludta a földbe temetve, ám hála az anyagi támogatónak, s mindenképpen Wolf Mária régésznek, aki évek óta végez itt eredményes ásatásokat –, nos ez a vár nem is szerepel a megye emlékjegyzékében? Hajdan, egészen pontosan 1964-ben ugyanis törölték onnan, de – s ezt Laki Lukács Lászlótól, a Borsodi könyvtár jelenlegi igazgatójától tudom – a feltárások nyomán újra kérték műemlékké nyilvánítását, ám ez mindeddig nem történt meg, mert ott fonn, Nagybudapesten, az Országos Múemléki Hivatal malmi bizonytalan öröklés.

A feudalizmus korában a mai Edeleny területén még hét telepü-

lést jegyeztek: Borsodot, Császtát, Csebet, Edelenyt, Finkét, Lánctit és Sápót. Közülük csak Borsod, Finké és Edeleny érte meg a 20. századot, ám mivel egyesítették őket az ötvenes évek elején, eltűnt a térképről a megye névadó települése, Borsod is. Sokakkal együtt mondom, kár érte.

Mint ahogyan azért is kár, hogy időtlen idők óta nincs megnyugtató gazdája, hasznosítója a város, sőt a megye egyik legértékesebb műemlékének, a L'Huillier – Coburg-kastélynak. A 18. század elején épült, a hazai barokk építészetünk egyik legelső remeke, 4000 légméter beépített térfogatával, az ország hetedik legnagyobb kastélya. Értékét külön növeli, hogy formája nem évtizedek során, különböző átalakításokkal, átépítésekkel jött létre, hanem rövid idő alatt, egységes építészeti stílusban. Hogy mi minden volt már ebben az épületben, attól csak az több, amit ide szerettek volna hozni, telepíteni, kezdve a vadászati múzeumtól, svédek által üzemeltetett luxusszállodáig. Am minden terv dugába dől, és sorsa ma is teljesen bizonytalan a hasznosítást illetően. Ma kutyás örök vigyázzák a teljesen üresen álló épületegyüttest, amelyben legfeljebb a hajdani tulajdonosok szelleme kísért. A ma Edelenyben látogató pedig, az ugyancsak gyönyörű kovácsolt vaskerítésen át, szóval kívülről bámulhatja, vagy fényképezheti e jobb sorsa érdemes építményt.

Megtékinthető viszont a városi könyvtár tőzsomszédságában álló edelenyi református templom. A 14. századi gótikus épületet a Boldogság Szűz tiszteletére emelték, s Borsod megye négy legnagyobb, legnépesebb egyházközsége egyikének adott hajlékot. Erre az akkor-tájt fizetett pápai tizedek mértékéből lehet következtetni. A templom valószínűleg a 16. század vége felé kerülhetett a protestánsok birtokába. Az épület valóságos építészeti tanulmánygyűjtemény, minden kor, korszak kézzel fellelhető a templom, vagy annak belső terében.

Református a borsodi földvár dombján, ám annak sáncain kívül álló 18. századi templom is. A késő barokk stílusú épület nagy értéke a száz táblából álló famennyezet, melyet Hubay Sándor asztalosmester készített. Kékre és rózsaszínre festett medaillon díszítésű táblák váltják egymást, középen négy táblányi plasztikus díszű hangsúlyozott középtábla, „koporsó”. A templom tőzsomszédságában található Szatmáry Pál birtokos kinemes hajdani lakóháza, mely ma tájház, s melynek tavalgy beszakadt tetejéről mi is hirt adunk. Mára már kész az új, hódfarkú cseréppel borított tető, s ez a mellvédés tornácu épület rövid időn belül fogadhatja majd ismét a népi kultúra iránt érdeklődőket.

Ede és Ilona

A város néveredetének regényes legendája van. Magát a történetet, a Kassán újságíróskodó, s eközben Edelenyben gyakran megforduló Reviczky Gyula is feldolgozta „Edeleny, a holtig hű szerető” című, három énekben megírt „igaz történetében”.

E történet szerint, Bors vezérnek volt egy Ede nevű gyermeke. Az ő utódai között szintén akadt Ede, ő Szent László király fővezére volt, s egy, a török ellen vívott csatában esett el. Maradt utána egy kisfiú, akit természetesen szintén Edének neveztek. Ezt a fiút apja halála után a király udvarába vitette, hol leánya, Ilona játszópajtása lett. Sokáig azt hitték egymásról, hogy testvérek. Később, már felcsperedvén, megtudták az igazságot, s ekkor az egymás iránt érzett szeretetük szerelembe csapott át. Am Ilonát apja, Szent László a bolgár királyhoz adta feleségül, aki nem sokkal a házasság után egy háborúban elesett. Az özvegy Ilona kormányozta ekkor a bolgár birodalmat, ám az alattvalók egy része fellázadt ellene, a királyt elfogták, és bebörtönözték.

Szent László a hír hallatára sereget indított leánya megmentésére. Am Ede – aki ekkor is nagyon szerette Ilonát – megelőzte a sereget, s bolgárnak öltözve, csellel eljutott a börtönig, hol az örök álomporos itallal lerészegítette. Am a hosszú, kimerítő utazás, az álmatlan éjszakák után csak néhány szót tudott váltani Ilonával, ugyanis a fáradtságtól, ott a börtöncellában mély alomba merült.

Közben megérkezett a felmentő sereg. A fővezér, amint belépett a börtöncellába, észrevette a bolgár ruhába öltözött férfit. Nem ismerte fel, hogy az illető Ede, s nyilával szíven lötte. Késő volt Ilona sikolya, későn érkezett az orvos, Ede meghalt. Halála előtt még néhány szót tudott váltani a két szerelmes egymással. Ilona megígérte, soha nem megy férjhez, s Ede emlékére egy kastélyt épített, és mint apáca éli le hátralévő napjait.

Ugy is lett. Ilona felépítette a kastélyt, s Edéről Edelenynek nevezte el, mely körül később egy város született.

A borsodi református templom

mázsánként 26-42 ft. közt változik, a nyers cukor 10-20 pftjával kél. A szesz iccája 14-16 pkr. Répa alá maga a gyár évenként mintegy 250 holdat műveltet, többi szükségait a szomszéd uraságok s közép termelésével fedezi, helyben 18 pkrál fizetvén a répa mázsáját. A tüzelőt eddig szinte a szomszéd érnősegekből szerzette, 3 pftjával a fának ölit; azonban mostanában az uradalom kebelében barnakőszén találtatván, mintegy 30 égvén által több bányákat műveltet is így tüzelővel is egyenesen az uradalom kebeléből látja el magát...

Cukor készítményeit a gyár Pesten, Egerben, Miskolcon, Debreczenben sat, s a szomszéd megyékben szokta eladni. Tulajdonosa e gyárnak, valamint a városnak s hozzá tartozó uradalomnak herceg Coburg Ferdinánd.”

Megjegyzendő: Magyarországon az 1872-ben fellépett cukortermelési válság következtében lecsökkent a cukorgyárak száma. A versenyképesség következtében az edelenyi cukorgyár is beszüntette működését 1882-ben.

Az edelenyi Turul

Tájház megújult tetővel

Regula Ede legendája

Edeleny nevéhez persze nem csupán ilyen mesés történet is jó lelkű, igaz ügyért harcoló Edék kapcsolható. Egy másik Ede ugyancsak „hírnevet” szerzett a településnek, igaz, ennek nem nagyon örültek az edelenyiek. Ez a történet ugyanis egy rablógylkosság volt, melyről szinte az egész országban beszéltek. A ponyvirodalomban is előkelő helyet vívott ki magának a Regula Ede, az edelenyi rablógylkos történetje című mű, és Sassy Csaba, az ismert miskolci újságíró-költő is megírta Regula nótáját, amit a kabaróban mutattak be.

Az esemény 1911. augusztus 7-ére virradó éjjel történt. Regula Ede helybéli asztaloslegény azzal a céllal, hogy esküvőjéhez pénzt szerezzen, betört a falu végén lévő csárdába. A rablás közben felébredt Czeisler kocsmáros, valamint a húga és a felesége. Regula erre a nála lévő fejszével mindhármukat meggyilkolta, majd baltáját a Bódvába dobva, a rabolt pénzzel elmenekült.

Regulát hamar elfogták a csendőrok, s rá is bizonyították a gyilkosságot. A bűnöst a bíróság halálra ítélte. Az ítéletet 1912. március 13-án, Miskolcon, Bali Mihály hóhér hajtotta végre.

Érdekes, hogy a közvélemény, a sajtó és az esemény után frissen született történeti határára egyre inkább Regulával kezdett rokonszenvenni. A temetésén, amire az ítélet végrehajtást követő napon került sor, már közel tízezer ember vett részt. A Miskolci Napló szerint: „A temetési menet pedig olyan volt, mint egy ünneplé nemzeti hőse, vagy a város nagy fiáé szokott lenni.”

A Miskolci című újság 1912. március 15-i számában így számolt be a temetésről: „A tömeg menetközben folyton nőtt. A temetőkapunál az előre küldött rendőrök tartóztatták fel az embereket, de így is több százán bejutottak a temetőbe. A temetőben több asszony hóvirágot szórt a sír fenekére. Mikor pedig a koporsót a sír fölé tették, valósággal megrohanták, és mindenki akart tépni egy szál virágot a koszorúból.”